

Живорад Ајдачић

Драма српске културе

КАПИТАЛИЗАМ ПУСТОШИ КУЛТУРУ

Антички софиста Протагора познат је по чувеној изреци према којој је човек мера свих ствари. Ова изрека сасвим сигурно не важи за капитализам. Јер капитализам је систем који почива на тржишту као мери свих ствари. Још су Маркс и Енгелс у *Манифесту Комунистичке партије* писали о томе да за капитализам не постоји ништа свето и да он све што дотакне утапа у хладној води себичног рачуна. У једној познатој реченици из *Теорије о вишку вредности* Маркс вели да се капитализам непријатељски односи према уметности. Амерички теоретичар Дејвид Харли указује на актуелне процесе капиталистичке комодификације јавних добара и културе. Према овом аутору, неолиберални капитализам своје шапе ставља на регулацију односа у домену здравствене заштите, образовања, електроенергетског система, уређења јавних простора и контроле културно-уметничких токова. Неолибералистички императив налаже да се сви поменути до-

мени приватизују и постану део капиталистичког тржишта као мере свих ствари. Становници одређеног града и одређене државне заједнице бивају „развлашћени“ од јавних и културних добара која треба да буду свима доступна и да припадају свима.

Кад је реч о домену културе, искуство постпетооктобарске, дакле капиталистичке Србије, показује да су Марксове и Харвијеве тврдње на месту. Непријатељство спрам културе исказује се кроз незаинтересованост и небригу за чување културне баштине и одржавање културних институција, за развој и постизање културног стваралаштва због тога што оно не доноси профит (Маркс) док се истовремено јављају процеси комодификације домена културе, што се реализује кроз појачавање агенде о култури као делу креативне економије, креативних индустрија и културног туризма, и процеси приватизације установа културе (Харви). Када ствари посматрамо у том контексту, онда, на пример опште не треба да нас зачуди збивање приватизације у култури а посебно привати-

зација „Авала филма“. Овај некадашњи гигант продат је за нешто више од осам милиона евра. Нови власник за ове паре није добио само 37 хектара земље на атрактивној локацији (Филмски град) и објекте у којима се налазе студији за снимање телевизијских филмова и телевизиских програма, те филмске лабораторије, него је постао власник филмског фонда који садржи 220 играних и 600 документарних филмова међу којима су и филмска остварења доајена југословенске филмске уметности. Културна баштина највишег ранга тако је постала нечије приватно власништво.

Први тип реакције је традиционалистичко-идентитетски и он се заснива на дискурсу који се исцрпљује у лamentsацијама над злодухом самопорикања српске културе и позивања на очување националног идентитета, пред налетом глобалистичке западне цивилизације. Други тип реакције лamentsирајуће-реформистички и он почива на преплитању дискурса жалби на стање у култури и дискурса залагања за усвајање стратегије културног развоја, за усвајање закона о култури, за проналажење нових форми организације културних институција према моделима карактеристичним за земље Европске уније за развој креативних индустрија.

Између ове две групације свакако постоје суштинске разлике. Међутим, могуће је пронаћи тачке у којима се њихове реакције на стање у култури спајају.

Једна од тих тачака јесте прихватање капитализма као оквира у којем треба уредити ствари у култури. Друга

од тих тачака односи се на начин деловања који се исцрпљује лamentsацијом на медијима и конференцијама и трибинама и испостављање захтева пред државне органе и институције. Другим речима, уметници и радници у култури не организују било какве конкретне практичне акције којима би се супротставили девастацији културе. Уметници и радници у култури очигледно не схватају да у земљи која се налази на полупериферији или периферији капиталистичког система практично није могуће не само очувати културну баштину, него и даље подстицање и развијање независног културног стваралаштва.

Док они спавају зимским сном, или бескрајно лamentsирају над стањем у култури, капиталистичка комодификација пустоши и девестира културу.

СРБИЈА ЈЕ ЗАХВАЉУЈУЋИ КУЛТУРИ ВЕЋ У ЕВРОПИ

Свет ће проћи али поезија и књижевност неће никада. Погедајмо само гомилу невоља које смо од античког доба до данас претурили преко леђа. Упркос свему томе, стваралаштво људског бића и даље постоји, а без креативности, човек није човек – каже, угледни шпански писац Сезар Антонио Молина. Молина је професор универзитета, био је уредник у дневним новинама, директор Института „Сервантес“, али и политичар: министар културе Шпаније, посланик у шпанском парламенту. Молина истиче: „У политици сам научио да треба више да се бавим својим друговима него својим противницима. Књижевност је у сваком случају боља“. Затим писац додаје: „Надам се да ће Србија у

што краћем року чинити део европске заједнице, премда она већ јесте Европа. Мислим да је тај пројекат Европе тежак, сложен и компликован, али да без њега нема будућности.“

Као борац за слободу мишљења, угледни Шпанац истиче да данас нема бруталних метода контроле, које су биле у време нацизма или совјетске револуције, али да су оне сада технолошки рафинираније, мекше и финије.

„Контрола, међутим, није мање озбиљна и опасна. Не свиђа ми се што нас уместо грађанима називају потрошачима. Грађанин значи слободан човек, а потрошач следи само што му препоручују огласи, рекламе велики трговински ланци... Слобода је заштићена у уставу свих демократских западних земаља, али њу треба заштити и у животу, не само на папиру. Помоћу мобилних телефона знају где се налазите, шта причате, шта читате, купујете, за кога гласате... Питање је где је ту слобода и да ли смо слободни уопште“ – каже Молина.

Сведоци смо да се ратови воде економским средствима. Та борба је мање погубна у односу на оне које су некада проузроковале масовне жртве а ни ова није безазлена. Сав технолошки развој требало би да буде на добробит човека а не великих мултинационалних компанија.

„Много волим Србију, и народ и земљу. Волим и српску књижевност и веома јој се дивим. Она само по броју становника који говоре српски језик спада у мале књижевности, али по квалитету је велика и веома значајна. Србија је дала једног нобеловца, Андрића који спада у групу од 4-5 најважни-

јих добитника ове награде у двадесетом веку. Друга важна тачка је Данило Киш, велики обновитељ прозе не само у српској него и у средњоевропској књижевности, за коју је оно што је Џојс за Ирску или европску. Да је имао среће да живи као Кундера, дао би нам још многа изванредна дела“ – каже Мерцедес Мономани аутор књиге есеја о водећим европским писцима међу којима су Александар Тишма и Горан Петровић.

ЧЕМУ ПЕСНИЦИ У ОСКУДНО ВРЕМЕ

Као и све културе које одликује дуго трајање, и српска култура је у знаку различитих јубилеја. Тако је и ове године. И док се неки од јубилеја и помињу и, како-тако обележавају, поједини датуми изузетно важни за српску књижевност пролазе неопажено. То поготово важи за песничке јубилеје. А и њих има. Ове године је, између осталог, и осамдесет година од рођења Љубомира Симовића, Борислава Радовића и Петра Пајића.

Реч је превасходно о песницима, мада су се сви они огледали и у другим књижевним подручјима. Тако је Љубомир Симовић и драмски писац и есејиста (његови есеји о песницима и сликарста иду у сам врх српске есејистике), али и прозни писац. Борислав Радовић је исто тако изванредни есејиста који, пишући и о неким врло старим темама (функција књижевности, односно поезије, статус и улога песничке вештине), омогућује нашој култури да се придружи културама у којима се воде дискусије баш о тзв. вечним питањима књижевности и уметности. А и

Петар Пајић није само песник већ и приповедач и писац књига за децу.

И тако стижемо до главног разлога за жаљење што јубилеји тројице песника пролазе овако глуво. Нема спора да су они, свако на свој начин, високи артисти (подједнако добро владају свим врстама стиха и строфе, одлично се служе и тзв. слободним стихом, могу да зађу у било коју тематску сферу), нема, исто тако разлога да се појави трачак сумње да је реч о песницима који одлично познају и друга подручја књижевног израза, пошто су у томе дали више него вредне доказе, али им је пало у део да делују у време које је најпре било политичко-идеолошки рестриктивно према књижевној сфери (од педесетих до осамдесетих година прошлог века) а потом (од две хиљаде до данас) потпуно равнодушно према постојању књижевности.

Ако је све до пре коју деценију могао пажњу да привуче добрим делом, данас уметник пажњу може да привуче само ако уђе у јавну арену и почне да се понаша као политички актер, да на све око себе баца политичко блато. Зар о томе, више него жалосно не сведоче чињенице да у тишини нестају издавачка предузећа, часописи, чињеница да се важне националне установе као Матица српска и Српска књижевна задруга (а сва тројица песника о којима је реч су књиге изабраних песама објавили у знаменитом Колу СКЗ) гурнуте на маргину, присиљаене да делују као неки аутсајдери српске културе, док јавни живот испуњава ефемерна политичка галама о трицама и кучинама од којих нико па ни књижевност и култура неће видети, вајде.

Има још нешто због чега се ови јубилеји прећуткују и заобилазе у времену сваковрсне журбе, нестрпљивости, импровизације се више него очигледно показује да је за висок резултат потребна вишедеценијска посвећеност, стварна и висока компетенција у свом занату, спремност на пораз и жртвовање. Али Љубомир Симовић, Борислав Радовић и Петар Пајић су, што би рекао Милош Црњански, испунили своју судбину и свом језику и култури дали допринос који је тако велики да ни у овако оскудним временима не сме да буде заобиђен. И нека то буде још на многаје љета!

ХРВАТИ СПАЛИЛИ 3 МИЛИОНА КЊИГА СРПСКИХ ПИСАЦА

Највећи културни злочин после Другог светског рата догодио се од 1991. до 2010.

Одлука Градског већа Вуковара да изменом Статута града о забрани употреби ћирилице на јавним местима, уз лицемерно образложење да је тиме постигнут максимум права српске мањине у Хрватској, и да ће у будуће Срби морати писмено да траже дозволу да службене дописе пишу на свом писму, неминовно нам намеће потребу да се за тренутак вратимо у прошлост. И то не у далеку прошлост, да подсетимо шта се у Хрватској дешавало од 1990. До 2010. године, када је ћирилица проглашена „ђаволским писмом“, а под циничном формом „отписа књига“, од забитих школских библиотека до водећих националних институција у Загребу, уништено готово 2,8 милиона књига.

Постоје привилеговани тренуци када сама стварност показује своју суштину и све зависи од тога хоћели се наћи писар и верно записати оно што излази на површину – писао је своје-времено познати чешки филозоф Карел Косик.

И гле чуда, есеј из којег је цитирана ова мисао превео је професор Анте Лешаја. И управо ће се овај преводилац, у једном погрешном времену наћи на правом месту. Верно ће записати, истражити вероватно највећи културни злочин који се десио после Другог светског рата. Анте Лешаја, универзитетски професор Свеучилишта у Загребу, предавао је политичку економију, пензионисан је 1990. године, враћа се на родну Корчулу и волонтерски се ангажује на развоју Народне књижице Општине Корчула. Лешаја је од оних који верују да је књига човеку најбољи друг. Убрзо примећује да се у његовом градићу, уз политичке, одвијају и други процеси са којима овај човек није могао да се помири – процеси чишћења „хрватског тла“ од свега што подсећа на Србе, Југославију, комунизам, социјалистичке идеје. Врхунац је био када је ту, у његовом малом храму књиге, књижници у Корчули, за коју је веровао да ће остати прибежиште разочаранима, место тражења мира, осетио језиви, ледени, дах фшизма: почело је уклањање „неподобних књига“ у првом таласу избачена је ћирилица, а потом и латинична издања Црњанског, Андрића, Киша, Станковића, Капора...

Томас Ман ће поводом спаљивања књига 1933. године рећи: „Ко пали књиге, палиће и људе.“ Ове речи у предворју будућности биле су обеле-

жене гасним коморама и њихов ехо траје до данас. Књиге на ломачи, биле су увод у „кристалну ноћ“ која је цео свет научила како изгледа затирање сваке различитости. А да ли смо ми, на овом балканском простору нешто научили. Стварност је пуна симбола, на врху гомиле књига које су у Риједи избачене из библиотека стајала је књига која је у наслову имала Јасеновац.

Да ли је за нас историја учитеља живота? Или је наша стварност запро-во сročена у афоризму Милована Витезовића „Историја је била учитељица, а онда су дошли неки манијаци и силовали је“.

Деведесете године у Хрватској су биле године преврата и уништавања. Кратко памћење је оно с чим превратници најчешће рачунају, али десио им се Анте Лешаја и књига *Књигоцид – уништавање књига у Хрватској деведесетих*, исцрпан досије као облик борбе против заборава културног злочина. Када су 29. јула 1941. године окончали стравичан злочин – по монструозности, и месту где је почињен, можда један од најстрашнијих у људској историји – усташки кољачи из Глинске цркве славили су два дана. Прожимало их је двоструко задовољство. Ликвидирали су око 1700 Срба, а иза себе нису оставили ни једног сведока. Тако су мислили. Један је ипак претекао – Љубан Једнак. Без њега то ритуално клање никада не би до краја било расветљено, не би се знало како се човек у тренутку претвара у звер, како се слика пакла претвара у стварност. Ћирилица је проглашена ђаволским писмом, а националистички чизмаши, почелу су да бришу бласто о об-

разе Црњанског, Нушића, Ђопића, Смиљковића...

– Није им било важно да ли је негде било уништено сто или сто тисућа књига, важан је био принцио и однос друштва. Један библиотекар је написао да је дошло до превредновања књижевног фонда и да је у том процесу у дотичној регији одстрањено негде око 25% библиотечког фонда. У Сплиту, директор једне основне школе изјавио је да су од 10.000 књига око 60% очистили од литературе која је тровала младеж.

Међутим како је указао Лешаја, статистика уопште није бележила уништавање комплетних фондова књига у домовима ЈНА, комитетима, месним заједницама, спомен-домовима, предузећима, па су му за истраживање преостале само школске, народне и специјалне библиотеке. Али и ту је, каже, наишао на велике опструкције. Шуте актери, шуте жртве, ми који смо били против књигоцида и онда и сада, сви шуте због страха и не треба их много увјеравати да је страх безразложан – написаће у тексту „Лепе књиге лепо горе“ Милорад Новаковић уредник загребачке „Просвјете“. Истине ради, није се о овоме ћутало у Загребу. Од првих дана деведесете године поред Анте Лешаје, свој глас немирења са стварношћу дало је много интелектуалаца: Милан Кангрга, Слободан Шнајдер, Дубравка Угрешаћ, Антон Лукежић, Игор Ласић, Далибор Форетић, Владимир Приморац, Нина Домазет, Даворка Вуков Цолић, Миљенко Јерговић.... Али њихова реаговања нису наилазила ни на какав одзив – ни на оспоравања, нису ни демантовани, није било ни полемичких осврта. Они су,

у духу опаске Данила Киша „да за интелектуалце овог нашег доба постоји само један испит савести, и постоје само два предмета из којих се пада, не на годину, него због којих се губи право (моралног) гласа једном за увек: фашизам и стаљинизам показали да су против сваког духовног аутизма.“

Др Светозар Ливада упозоравао је на етничко и културно чишћење Хрватског простора. Управо је он први упозорио хрватску јавност на уништење великог броја свезака *Енциклопедије Југославије* 1995. године.

Новинар Александар Милошевић, приупитаће Велимира Висковића да ли је тачно да је само у Лексикографском заводу уништено 40.000 примерака *Енциклопедије Југославије*?

– Иако сам сугерирао да се те књиге потихо продају, камионима су отпремљене на мљевање. Протестирало се и против *Ойће енциклопедије*, а проблем је била и *Ликовна енциклопедија Југославије* чији је уредник био Жарко Домљан, тадашњи предсједник Сабора. Из трећег тома потом су извучени само хрватски умјетници, какао је Висковић. А шта би на то рекао Мирослав Крлежа?

Посебно поглавље у уништавању књига чине приватне породичне библиотеке. Неколико десетина хиљада књига нестало је у Дубровнику, у Бенковцу, овоме треба придружити судбину библиотеке Радета Константиновића у Ровињу, а потом су његове књиге и рукописи бачени на улицу... У књизи Лешаја наводи Саборску полемику из 1992. године о уџбеницима у којој је Недељко Михаиловић говорио о Војину Јелићу као четнику. Непо-

средно после овог наступа Министарство просвете и културе доноси спорни „напук за рад у књижницама основних школа“. Ту дословно пише да се „из књижница морају макнути идеолошки наслови, књиге морају бити само на хрватском језику...“ И шта следи после ове одлуке Градског већа Вуковара? Прошли век нас је ваљда научио да је забрана ћирилице у хрватској била претходица нечем много горем... Брисел и Берлин као да су заборавили ломачу из 1933. године.

„У последњих осам година из архива књижнице бачене су у смеће законом заштићене књиге и комплети часописа културолошке и књижничарске вредности, и скупљене документације види се како је на незаконит начин из архива књижнице отписано око 3000 књига са статусом културног добра, те око 150 наслова часописа, новина и других издања. Међу њима је било и књига из 16,17,18. и 19. столећа“, написао је Хрвоје Аппелт у тексту *Вечерњих новостии*.

ЗАХТЕВ ЗА СМЕНУ МИНИСТРА КУЛТУРЕ Г. ИВАНА ТАСОВЦА

Координациони одбор уметничких удружења Србије, разматрајући питање Измена и допуна закона о култури у контексту даљег развоја културе Србије, усагласио је, на седници одржаној 6. 8. 2015. године следеће ставове:

Констатовано је да се, континуирано, већ више деценија урушава српска култура и уметничко стваралаштво – једна од најважнијих делатности од националног значаја, која треба да допринеси успешнијем свеукупном развоју нашег друштва.

Култура и уметност су препуштени тржишту, тј. принципима либерално-тржишне економије. Стално смањивање буџетских средстава за културу, сматрамо убијањем српског духовног идентитета, усклађеног са наступањем свеприсутне империјалне глобализације.

Питамо се којим правом се крше одредба члана 73. Устава Републике Србије, који гласи: “Република Србија подстиче и помаже развој науке, културе и уметности”, и ко је главни кривац за то.

Полазећи од ставова, изнетих од стране бројних стваралаца и јавних личности, изнетих на више десетина јавних трибина “Ко убија српску културу?” у организацији Синдиката писаца Србије и Координационог одбора репрезентативних уметничких удружења Србије, поводом несувислих и штетних одредаба “Измена и допуна Закона о култури”, констатовали смо да је за то најодговорније Министарство културе и информисања и, преваходно, министар г. Иван Тасовац.

Повод напред реченог нашли смо и у Саопштењу Националног савета за културу о деловању Министарства културе и информисања, од 5. 3. 2014. Ово независно тело, које је изабрала Народна скупштина Републике Србије, анализирано је стање у култури и дало мишљење Влади Републике Србије, као и јавности, те је у 15 тачака констатовало следеће:

“Савет за културу закључује да је стање у култури изразито лоше и да одговорност за то сноси Министарство културе и информисања. Савет, на основу својих законских овлашћења,

изриче негативно мишљење о раду Министарства културе и информисања и сматра својом дужношћу да о свом ставу обавести Владу Републике Србије и јавност.”

– Обезбеђивање услова за заштиту српског језика и ћириличног писма

– Установе културе од националног значаја и њихово приоритетно финансирање.

– Одбачен је предлог (у чл. 25а) да се у циљу подстицања домаћег стваралаштва, установе културе, те радио и телевизијске станице са националном фреквенцијом обавезу на 60% таквих програма.

– Избрисана је одредба о истакнутим самосталним уметницима и њихово финансирање из буџета Републике Србије, иако је већ донет и одговарајући Правилник, који се годинама не примењује.

– Није прихваћен предлог о раздвајању подручја културе, што је, већ, раздвојено у важећем Правилнику о утврђивању репрезентативности уметничких удружења

– Није прихваћен предлог да се у Министарству, преко Националног савета за културу, усаглашавају правилници о условима и критеријумима за плаћање доприноса за социјално осигурање уметника.

– Министарство културе није годинама ништа учинило да се донесу допуне Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање, утврђивање основица за самосталне уметнике

– Министарство културе годинама ништа не чини – по праву надзора у култури – да општине и градови у Ср-

бији донесу одговарајуће правилнике о “Условима и стицању права” на плаћене доприносе за социјално осигурање.

– Указивали смо годинама министру културе на нетранспарентност и пристрасност код додељивања средстава за културно-уметничке програме и пројекте уметника и њихових удружења (откуп књига, изложбе, филмски, позоришни и други пројекти, традиционални музички програми)

– Захтевали смо обезбеђивање повољнијих услова за унапређење уметничког стваралаштва и извођаштва (ниже пореске стопе на ауторско-извођачке хонораре и друге дажбине у култури, стимулације, задужбинарства традиције српског народа, за донаторе и спонзоре уметничких пројеката, смањење царинских стопа и сл.), али Министарство културе и његов министар на то се годинама не базирају.

– Као посебну небригу о судбини српске културе, истичемо неангажовање Министарства културе и министра г. Ивана Тасовца у случају Авала-филма.

– Посебно указујемо да, упркос упорном инсистирању, г. министар није одржао ни један сусрет са представницима уметничких удружења Србије, ради непосредне комуникације и ближег информисања о горућим питањима уметничког стваралаштва, у којем учествује 20.000 аутора, извођача, стручњака и сарадника у култури. Питамо се, дакле, чији је он министар, ако се на овакав начин односи према овом “уметничком комбинату” и како може да га представља на седницама Владе и Скупштине и другим

институцијама у земљи и иностранству.

– Такође, указујемо на изразито лошу кадровску политику у култури, за чије спровођење је најодговорнији министар г. Иван Тасовац. Од његовог именована до данас замењени су готово сви директори установа културе и велика већина чланова управних одбора и на њихова места су именовани функционери из структура бивше власти.

– За све, напред изнето, најодговорнијег сматрамо г. министра културе Ивана Тасовца, чију оставку тражимо, као морални чин, због урушавања српске културе, или његово разрешење са ове функције, којој очигледно није дорастао. На деценијски затворен Народни музеј и Музеј савремене уметности поставио је часовнике који одбројавају време уназад. Последњи је час да се на установе културе у Србији поставе часовници који ће време одбројавати унапред.

Samo 25 miliona ljudi na svetu imaju sreću da žive u Apsurdistanu, ostali nemaju tu sreću, ali imaju sve ostalo !